

Po stopách okrasných holubů císaře Františka I. Rakouského

1 Císař František I. Rakouský (zdroj Wikipedie)

V současné době digitalizace archivů různých institucí napříč Evropou a světem se k nám dostávají dříve netušené možnosti, kdy můžeme sedět v pohodlí svého domova a přes počítač vyhledávat zajímavosti z různých archivů. Pokud jsme holubáři, určitě nás zajímá cokoli z historie našeho koníčka. Zvláště, jsme-li holubáři čeští, kteří si musí na rovinu připustit, že naše literární prameny jsou v historickém kontextu – bohužel – žalostné oproti dílům anglicky, francouzsky či německy psaným. Už mnohokrát dr. Chrastil v časopise *Chovatel* upozorňoval na zvláštní hodnotu „vídeňského archivu“, kam by mělo cenu vyjet. Dnes mu musím dát zapravdu, neboť ze zdrojů Rakouské národní knihovny vyplynula nová svědectví o chovu a podobě okrasných holubů před více než dvěma stoletími, a to nikoliv na nějakém selském stavení, ale přímo na dvoře císaře Františka I. Rakouského.

Poslední císař říše římské

František I. Rakouský žil v letech 1768 až 1835. Přírodu si zamiloval již v dětství, které strávil v Toskánsku. Vyučil se zahradničení, což odpovídalo habsburské tradici, podle níž se všichni synové vládnoucí dynastie přiučili nějakému řemeslu. Učitelem botaniky mu byl sám slavný Nikolaus Joseph (Mikuláš Josef) von Jacquin. Na trůn nastoupil v roce 1792 a mimo toho, že vládl jako poslední římský císař (jako František II.), byl

též králem českým, uherským atd. Jeho panování bylo založeno na udržování starých pořádků a v důležitých oblastech se spoléhal na aparát vytvořený kancléřem Metternichem, mohl se tak věnovat svým zálibám a početné rodině. Již od 17 let začal budovat svoji knihovnu, která se později se 40 000 svazky stala základem Rakouské národní knihovny. Jeho největší vášní ale zůstávalo zahradničení a botanika. Podporoval velkorysé expedice, zejména do Amazonie, mnoho rostlin si nechal dovážet z Florencie či z Holandska. Na místě zbořených hradeb po triumfu Napoleona nechal po obou stranách Hofburku vybudovat nikoliv nové opevnění, ale velkolepé zahrady, otevřené veřejnosti. Císařská zahrada patřila jenom jemu, její dominantou byly keře růží. O rostliny se sám staral a běžně chodil s pilkou na stromy a nůžkami na keře, nosil přitom nenápadné oblečení a starý klobouk hluboce stažený do čela.

Ve vídeňském Schönbrunnu vybudoval mezinárodně významnou Holandskou zahradu, ve které rostlo největší množství rostlinných druhů na světě. Navíc poblíž Vídně u zámku Laxenburk vytvořil nové zahrady, vycházející z pojetí anglického parku. Vedl jím potoky a založil rybník, v jehož středu se zvedá umělý ostrov a na něm nejbižarnější císařská památka v celém Rakousku – napodobenina středověkého hradu zvaná Franzensburk. Postupně angažoval několik malířů, kteří měli za úkol uchovat podobu rostlin v jeho zahradách pro budoucí generace. Sám byl vášnivým sběratelem portrétů a vytvořil největší jejich sbírku na světě. V běžné literatuře se ovšem nedočtete, že byl též chovatelem okrasných holubů, jichž dal shromáždit značné množství plemen. Pro současníky může být zajímavé, alespoň já to tak vnímám, že své malíře rostlin neváhal angažovat i pro malování jiných výjevů ze dvora, včetně holubů. Vznikla tak velmi početná kolekce věrných vyobrazení tehdejší podoby okrasných holubů, které zpočátku maloval Matthias Schmutzer, jehož kresby jsou zaměřené na detail a bohatě zdobené. Později využil císař služeb Leopolda Brunnera, jehož kresby jsou jednoduše zdobené, ale zato početnější.

Díla Matthiase Schmutzera s tematikou holubů vznikala v letech 1796–1798, obvykle metodou tzv. kvaše. Ta umožňuje pracovat s papírem nebo pergamenem, na které se malba přenáší vodovými barvami smíšenými s krycí bělobou a pryskyřičnou, silně lepkavou koloidní látkou, obvykle arabskou gumou. V porovnání s vodovými barvami je kvaš hustší a barvy jsou sytější. Brunnerovi kresby

nejdou přímo datované, kdy Národní knihovna uvádí, že pochází z uměleckých sbírek Františka I. Rakouského z let 1793–1875, ale víme, že je vytvářel pro císaře, který zesnul roku 1835, takže by měly být tvořeny v prvních desetiletích 19. století.

O samotné zálibě císaře v chovu okrasných holubů, respektive vzácných plemen okrasných holubů na dvoře Hofburku se literatura zmiňuje bohužel jen okrajově. Obvykle se uvádí, že zde létalo několik hejn holubů, která chodil monarcha František I. Rakouský v době kolem jedenácté hodiny dopolední vlastnoručně krmít.

Pocta malíři Matthiasu Schmutzerovi

Matthias Schmutzer se narodil 11. května 1752 ve Vídni, kde rovněž zesnul, a to dne 19. června 1824. Císařem Františkem I. byl jmenován dvorním botanickým umělcem, ale jeho záběr byl bohudík mnohem širší a působil spíše jako malíř „scén ze dvora“. Schmutzer působil v době, kdy bylo módou takřka všech vyhlášených botanických zahrad dochovat krásu květin pro budoucí generace pomocí věrného zachycení prostřednictvím zaměstnaných malířů. Věrnost, až „opravdovost“ kreseb byla zvláště ceněna a v tomto směru patřilo dílům Matthiase Schmutzera absolutorium. Jeho hlavní životní prací bylo kompendium rostlin ze zahrad Františka I., nazývané *Florilegium A*, na němž pracoval úctyhodných třicet let a vytvořil přitom 1314 maleb. Výraz *florilegium* pochází z latiny, kde znamená květobraní či klasobraní. Ačkoliv má i jiné přenesené významy, zde jde o použití originální. Díla vznikala zpočátku přímo v zahradách, kde Schmutzer zachytil věrnou podobu rostlin (nebo holubů) na papíru různé kvality a ve-

Vznikla početná kolekce vyobrazení tehdejší podoby okrasných holubů.

liklosti, a to grafitovou tužkou, akvarelem nebo inkoustem. Listy opatřil poznámkami, jako je vědecký název rostlin, umístění a datum. Ve studiu přenesl přípravné práce na papír nebo pergamen. Když se mu to zdálo esteticky nutné, změnil a obměňoval jednotlivé reprezentace.

To je vidět zejména na malbách okrasných holubů, jejichž provedeními byl císařem rovněž pověřen. Věrná podoba ptáka je obvykle dokreslena do dokonalosti prostřednictvím „podstavce“ s množstvím rostlin, jenž dodávají podobě holuba zvláštní kulisu. Toto velmi pracné a do dokonalosti dovedené vyobrazení svědčí o velmi poctivém přístupu. Z pohledu historického zde může vyvstat analogie s holandskými malíři z doby ještě mnohem dřívější, kteří byli obvykle také zaměřeni na flóru, ale jejich aktivitám neunikly ani jiné výjevy z tehdejšího

holubů za éry saského (1. část)

života, například okrasní holubi při hnízdění či námluvách. Záběr Matthiase Schmutzera byl ovšem daleko širší, zabýval se mimo jiného i zachycením exotických druhů zvířat, papoušků, exotických ptáků, hrdliček i volně žijících druhů holubů.

Okrasní holubi v díle Schmutzera

V archívu Rakouské národní knihovny se sídlem ve Vídni je uloženo asi 30 maleb Schmutzera, na kterých zachycuje okrasné holuby ze

dvora císaře Františka 1. To je oproti asi 500 malbám Brunnera docela málo, ale i zde platí, že někdy méně může znamenat více. Také není zanedbatelné, že Schmutzerova díla jsou datovaná do konce 18. století a jsou tak starší více než 222 let. Pro ilustraci jsem vybral k publikování v našem časopise asi 15 kreseb, u nichž se pokusím o stručný popis. Na obr. č. 2 a 3 je zachyceno zřejmě historicky první vyobrazení brněnského voláče, a to v rázu bílém, kdy vyniká štíhlost těla, kulatá volatost a vysoké (resp. dlouhé) nohy, podstavec pod

holuby vkusně domalován v ateliéru, což charakterizuje Schmutzerovy práce. Na obr. č. 4a je na tu dobu typický saský vlaštovák modrý bělopruhý. U plemene byl tehdy docílen jen kratší rous, jenž byl zvětšen až v průběhu 19. století. Povšimněte si Schmutzerovy chyby, kdy modře jsou zbarveny jen štíty křídel,

nikoliv letky. Při bílých letkách by ovšem byly bílé i rousky, kdežto tyto jsou barevné. Správná kresba (červeného) saského vlaštováka je zachycena právě na obr. 4b, jenž patří mezi nejlepší díla autora. Na obr. 5 vidíme slepičáka, nejspíše maltéžského, jehož charakterizují silnější tělesný rámec, dlouhé nohy a krk, ja-

kož i protažený tvar zobáku. Krásné zachycení holuba polního typu v takřka dokonalé sedlaté kresbě (s bílou hlavou) poskytuje obr. 6, z našeho pohledu mu chybí jen volatost. U obr. 7 si povšimněte zvláštní struktury opeření na tomto černoocasém holubovi polního typu s rozšířeným ocasem a rousky na nohou, což může být způsobeno hedvábnou mutací opeření, jenž je u okrasných holubů známa nejspíše již tisíce let. Pro císaře, který sbíral a obdivoval něco neobvyklého jistě vhodný dar. Na předchůdci pávíka na obr. 8 je zachyceno velmi věrné pen-

zum typických znaků, jež o století předběhlo dobu. Všimněte si, že tento holub je zdobený též špičatou chocholkou, což nebylo vzácností, neboť z Indie se dováželi již od 16. století jak pávíci hladkonozí, tak i s rousky a chocholkou. Z těchto až mnohem později vznikla dvě světybná plemena – indický a anglický pávík.

Obliba tzv. selských racků na konci 18. století není zarážející, tehdy ještě středozobí holubi v kresbě štítníka, zdobení náprsenkou na krku a horní hrudi, jakož i chocholkou a vyznačující se mimořádnými letovými schopnostmi, přicházeli do oblíby. Zde je na obr. 9 vyobrazen červeně plavý pruhový štítník. Na obr. 10 je nejspíše bílý montaubánek, jehož prozrazuje široká, hustá a plná lasturovitá chocholka, jakož i silná postava velkého rámce, přitom s dokonale kompaktní zadní partií a typickým nesením křídel po stranách ocasu.

Obr. 11 představuje bílou bagdetu, s nápadnými bradavičnatými znaky, jakož i dlouhými nohama, krkem a postavou. Obr. 12 přináší durynského (hladkonohého) kněze v typickém černém bělopruhém zbarvení, avšak kresba hlavy je rozsáhlejší, než připouští součas-

ný standard. U obr. 13 bych rád uvedl, že je to předchůdce vídeňského slepičáka, ale musíme si připustit, že jde spíše o docela typického florentýna, jak kresbou, tak i tělesnými tvary. Na malbě č. 14 je věrně zachycený parukář. Dnes bychom spíše řekli, že jde o staro-

holandského kapucína, ale v roce 1796, kdy ho Schmutzer zachytil, tedy před 224 lety, vypadal parukář opravdu takto. Další zcela typickou malbou je vyobrazení č. 15, představující holuba, jenž je v německé terminologii znám jako Strupptaube. Tzv. střapatý holub je samozřejmě předchůdcem kudrnáče, jehož chovatelům trvalo stovky let, než z původně pozvednutých, jen mírně stočených koncových částí per křídelních štítů vyšlechtili současné dokonalé, i několikrát stočené kudrny na bázi velmi dlouhých per.

V příštím ohlédnutí do minulosti se podíváme na díla Leopolda Brunnera a také na novou studii dr. Leonharda Kuhschelma a Andrey Distl-Dee, jenž v této souvislosti vznikla.

Mgr. Bc. ALEXANDR VESELÝ,
kresby archiv Rakouské národní knihovny

16 Schmutzerova kresba – květ banánovníku růžového

17 Schmutzerova kresba z roku 1811 – trubač kořenující

Musa sasanica

Trumpeter radicans